

ARAP BAHARININ ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİ ETKİLEME POTANSİYELİ

Osman Nuri Özalp

Kırklareli Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Yrd. Doç. Dr.

E-posta: oezalp@gmail.com

Özet

Arap Baharı olarak adlandırılan Ortadoğu'daki toplumsal protesto hareketleri ve bununla beraber gelen siyasal değişim süreci, bütün dünyada dikkatle izlenmektedir. Özellikle benzer otoriter siyasal sistemlere ve sosyo-ekonomik yapıya sahip olan Orta Asya cumhuriyetlerinde, Arap Baharı hem umut hem de korku ile takip edilmektedir. İnternet, uydu televizyon ve mobil telefon kullanımı gibi iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, yine buna bağlı olarak sosyal medyanın yoğun kullanımı gelecekte Arap sokaklarında cereyan eden olayların Orta Asya'da da gerçekleşme ihtimalini gündeme getirmektedir. Çalışmada, sosyo-ekonomik göstergeler dikkate alınarak Arap Baharı'nda görülen sosyal protesto ve siyasal değişim sürecinin, önümüzdeki yıllarda Orta Asya'da gerçekleşme potansiyelinin olup olmayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Arap Baharı, Orta Asya, Çatışma Riski*

Alan Tanımı: Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi

POTENTIAL INFLUENCE OF ARAB SPRING ON CENTRAL ASIAN REPUBLICS

Abstract

Mass protests in the Middle East, a.k.a. Arab Spring, and its consequential political changes have been monitored all over the World. Arab Spring is followed carefully and fearfully in Central Asian Republics which have the similar authoritarian political systems and socio economic structures. Rapid advances in communication technology and their accessibility like internet, satellite TV, mobile phone usages, again related to this intense spread of social media make the actions taking place in the streets of Middle East probable in Central Asia too. In this study, by taking the socio economic indicators in consideration, it has been discussed whether or not the social unrest and the political changes came with Arab Spring would potentially spread to Central Asia.

Keywords: *Arab Spring, Central Asia, Conflict Risk*

JEL Code: Y80

1. GİRİŞ

Ocak 2011’de ilk önce Tunus’da başlayan ve daha sonra diğer Ortadoğu ülkelerine yayılan kitlesel protestolar, kısa bir süre içinde Tunus, Mısır ve Libya’da rejim değişikliğine neden olmuştur. Tüm dünyanın yakından takip ettiği ve “Arap Baharı” olarak da adlandırılan siyasi olaylar, özellikle aynı sosyo-kültürel ve otoriter yapıya sahip Orta Asya ülkelerine gözleri çevirmiş ve beraberinde yeni bir tartışmayı da başlatmıştır (Schmitz/Wolters 2011; Reichmuth 2011). Acaba benzer gelişmelerin yaşanma ihtimali Orta Asya’da da mevcut mu? Her iki bölgenin ortak özellikleri ya da birbirinden farklılıkları nelerdir? Orta Asya’da ne zaman ve nerede benzer protesto olayları çıkabilir? Çalışmada Arap Baharı bağlamında, sosyo-ekonomik veriler ve siyasal sistemler mukayese edilerek bu sorulara cevap aranacaktır.

2. YAPISAL KRİZ VE ÇATIŞMA FAKTÖRLERİNDE BENZERLİKLER

2011 yılında Tunus ve Mısır’da başlayan protesto dalgalarının diğer Arap ülkelerini de kısa sürede etkisi altına alarak rejim değişikliklerine yol açması, uluslararası ilişkiler alanında pek çok bölge uzmanını da şaşırtmıştır. Çünkü Arap dünyası, çatışma bölgesi olarak tanımlanmasına rağmen, bölgenin otoriter rejimleri stabil ve toplumsal uyumsuzlukları absorbe edecek yeterli mekanizmalara sahip olarak görülüyordu. Kaldı ki, sosyal dengesizlikler ve toplumsal hoşnutsuzluklar da uzun yıllardan beri bilinmesine rağmen, kitlesel bir başkaldırı hiç beklenmiyordu. Arap dünyasında kitleleri sokağa döken eylemlerin temelinde bir yandan sosyo ekonomik dengesizlikler yatarken diğer yanda da siyasi reform beklentilerinde derin hayal kırıklığının yaşanması yer almaktadır. Toplumsal refahın paylaşımındaki eşitsizlik ve sürekli siyasi durgunluk siyasi rejimlerin hızlı bir şekilde meşruiyetini kaybetmesine yol açmış ve kitlesel protestoları da kolayca tetiklemiştir.

Son yıllarda elektronik iletişimde internet, mobil telefon ve buna bağlı olarak sosyal medya araçlarının Arap dünyasında hızla yayılması, toplumsal iletişim yapılarını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Uydu televizyonu ve radyo gibi geleneksel medya araçlarıyla birlikte yeni iletişim imkanları enformasyon kanallarını çoğalttığı gibi, enformasyonların aktarımını da aşırı derecede hızlandırmıştır. Böylece iletişime katılanlar arasında geniş bir ağ oluşurken, kamusal tartışmaların çok sesliliği de artmıştır. Ancak bu gelişmeler, aynı zamanda kitlesel eylemlerin önceden tahmin edilemezliğini de beraberinde

getirmiştir. Arap Baharı, sadece toplumsal hoşnutsuzluğun dışı vurumu değil, aynı zamanda dijital iletişim çağında siyaset ve toplum ilişkilerinde şeffaflığın beraberinde getirdiği yeni bir semptomdur.

Bu bağlamda Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, post-Sovyet bölgelerde özellikle de Orta Asya'da yakından takip edilmiştir. Bölge ülkelerinin hemen hemen hepsinin Arap Baharı'ndaki ülkelerle hem sosyo-ekonomik hem de siyasal açıdan benzerlikleri bulunmaktadır. Örneğin, Orta Asya ülkelerinde kısmi iktisadi gelişmeye rağmen, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve toplumda bireysel yükseliş şansının azlığı dikkat çekmektedir. Human Development Index verilerine göre, sosyal eşitsizlikle ilgili gelişim göstergeleri Orta Asya ülkelerinde de Arap Baharı ülkelerine benzer şekilde 0.46 ve 0.61 değerleri arasında seyretmektedir (Grafik 1).

Yine Orta Asya'da genç nüfus yıllık %1.7 ortalama hızla artarken, genel nüfusun %30'unu da 15 yaşın altındaki grubu oluşturmaktadır (Grafik 2). Ancak bu gençlerin büyük çoğunluğunun, toplumda yükseliş şansının oldukça az olduğu görülmektedir. Kazakistan hariç, diğer bölge ülkelerinde gençlerin %20'si işsizdir. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde ise bu oran %23 olup, Orta Asya ile hemen hemen eş değerdedir (Schmitz/Wolters 2012:8). Bu bağlamda, özellikle Tacikistan ve Kırgızistan'da fakirlik oranının yüksekliği ve buna bağlı olarak da çok kötü bir eğitim alt yapısı dikkat çekmektedir. Yine Türkmenistan ve Özbekistan'da üniversiteler de dahil bütün eğitim sistemi ideolojik olarak endoktrine edilmiştir. Diğerlerine göre durumu göreceli iyi gözükten Kazakistan'da bile eğitim sistemi, her alanda çok büyük eksiklikler içermektedir.

Gerek Orta Asya gerekse Arap Baharı'nın yaşandığı bölgeler dikkate alındığında sadece sosyo-ekonomik faktörlerin değil aynı zamanda siyasi sistemlerin de benzerlik arz ettiği görülmektedir (Schmitz/Wolters 2011:2). Her iki bölgede de yolsuzluk ve baskının yüksek olduğu otoriter sistemler hüküm sürmektedir. Sovyetler Birliği zamanından devralınan otoriter hakimiyet yapıları, bölgenin bütün devletlerinde katılarak varlığını sürdürmektedir (Heinemann-Grüder/Haberstock, 2007). Sovyetler Birliği zamanındaki muhalefet grupları bağımsızlıktan sonra 90'lı yıllarda marjinalleştirilmiş (Kazakistan, Tacikistan) ya da baskı ile elimine edilmiştir (Özbekistan, Türkmenistan). Bu durum, siyasi haklar ve temel özgürlükleri ölçen Freedom House verileri ile de örtüşmektedir (Tablo 3).

Yine Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl hazırladığı Yolsuzluk Endeksi'nde, Orta Asya ülkelerinin tamamı yıllardır sıralamada en kötü üçte birin içinde yer almaktadır (Schmitz/Wolters 2012:8). Bu durum, Arap Baharı'nın

yaşandığı Tunus ve Mısır'dan bile daha kötü nota sahip olduklarını göstermektedir.

Tüm bunların yanında Orta Asya ülkeleri ile Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler arasındaki en önemli benzerliklerden biri de, elektronik medyanın yaygınlaşmasının iletişim davranışlarının değişimi üzerine olan etkisidir. Mobil telefon, internet ve sosyal paylaşım platformları olan facebook, twitter'in popülarite kazanması ve 2005' yılından bu yana internet kullanımının hızla artması Arap Baharı ülkeleri ile hemen hemen aynı seviyede seyretmektedir (Tablo 1). Bütün bu gelişmelerin kitlesel mobilizasyonda ne anlama geldiği son olarak 2010 yılı Nisan ayında Kırgız Baharı'nda devlet başkanı Kurmanbek Bakıyev'in devrilmesinde görülmüştür. Mobil cep telefonu ile görüntülenen kayıtlar kısa sürede sosyal medyada, video platformlarında online olarak yer almış daha sonra da televizyon röportajlarında yayınlanmıştır. Bu bağlamda, Kırgızistan'da iktidarın devrilmesi Orta Asya'da alanında canlı takip edilen ilk olay olmuştur.

Türkmenistan hariç diğer bölge ülkelerinde internetin hızla yayıldığı gözlemlenmektedir (Tablo 2). Kazakistan ve Kırgızistan'da genel nüfusun %40 oranında internete ulaşımı göz önüne alındığında, bunun %30 düzeyinde olan Kuzey Afrika bölgesinin üzerinde olduğu görülmektedir. Mobil telefon kullanımının yaygınlaşmasında da durum hemen hemen aynıdır. Her iki bölgede de son beş yıl içinde mobil telefon aboneliğinde yüzde yüzleri aşan bir artış oranı söz konusudur.

3. ÜLKELERE GÖRE PROTESTO POTANSİYELİ

Kuşkusuz Orta Asya ülkeleri ile Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler arasında büyük paralellikler olmasına rağmen, farklılıklar da mevcuttur. Orta Asya'da öngörülebilir bir zaman diliminde Arap bölgesinde olduğu gibi toplumsal köklü dönüşümlerin olup olmayacağı hakkında bir tahminde bulunabilmek için, Orta Asya'daki her bir ülkenin tek tek analiz edilerek, siyasi protestoları kolaylaştıran ya da zorlaştıran faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Sosyo-ekonomik, demografik ve siyasal alanlardaki karşılaştırmalı bir mukayese yapıldığında, bu ülkelerdeki çatışma durumu ve riskinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak, siyasi protestoların oluşum ve gelişim şartları da farklı dinamik ve formlar içermektedir. Özellikle Kırgızistan'da çıkan halk isyanlarında şiddet kullanılarak Devlet Başkanı Akayev'in (2005) ve Bakıyev'in (2010) görevden uzaklaştırılmasıyla, protesto eylemleri yeni bir siyasi norm haline dönüşmüştür (Schmitz/Wolters 2011:2). Bu yüzden protesto Kırgızistan'da protesto potansiyelinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tacikistan'da kitlesel eylem ihtimalinin az olmasına rağmen, bölgesel alanda sınırlı olan rejim ve karşıtları arasındaki anlaşmazlıkların kolayca şiddet sarmalına dönüşmesi mümkündür. Bölgenin en önemli ülkelerinden olan Özbekistan'da ise, rejim kamuoyundaki hoşnutsuzluğu siyasi kontrol araçları ile denetim altında tutmaya çalışmaktadır. Özbek rejiminin toplumsal olaylarda şiddet kullanmaya olan eğilimi, çok hızlı bir şekilde halk tarafından karşı şiddet ile karşılık görebilir.

Türkmenistan'da protesto eylemleri için hareket alanının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Bunda da asıl sebep, rejimin siyasi baskısının etkinliği değil, halkın bağımsız haber kaynaklarına ulaşım imkanlarının oldukça kısıtlı olması rol oynamaktadır. Özellikle iletişim ağı kurma ve koordine etme için teknik araçların eksikliği söz konusudur. Bu sebepler, rejime karşı toplumsal bir protesto eylemini oldukça zorlaştırmaktadır (Schmitz/Wolters 2012:22).

Kazakistan'da yeni medya araçlarının geniş bir şekilde yayıldığını, ekonomik gelişme nedeniyle protesto eylemlerine yönelimin zayıf olduğunu görmekteyiz. Ancak, protesto potansiyeli toplumun kenarında yaşayan gruplar arasındaki aşırı ekonomik dengesizlikten kaynaklanma ihtimali mevcuttur. Nitekim, 2011 yılında Batı Kazakistan'da petrol işçileri arasında çıkan hoşnutsuzluk, kısa bir süre içinde kamuoyuna yansiyebileceğini ve siyasi taleplere bürünerek ülkenin diğer bölgelerine yayılabileceği ihtimalini göstermiştir (Schmitz/Wolters 2012:24).

Bölgede lingua franca olan Rusça, özellikle gençlerin olası protesto eylemlerinde Rus tecrübesinden de yararlanma imkanı sağlamaktadır. En son 2011 Aralık ayında Rusya'da parlamento seçimleriyle ilgili manipülasyonları protesto etmek için ülkenin her yerinde çıkan protesto hareketleri, uzun vadede Orta Asya ülkelerinde de bu tür eylemlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu bağlamda, bölge devletlerinin hepsi Rusya ile işbirliği içinde baskıcı yasalar, filtre teknolojileri, manipülasyonlar, teknik kotalar vb. yeni kontrol mekanizmaları üzerine çalışmaktadırlar (Blank 2011). Öyle ki, Ağustos 2011'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da, Rusya'nın öncülüğünde toplanan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün gündeminde Arap Baharı'nın post-Sovyet bölgelerde nasıl önlenebileceği görüşülmüştür. Özellikle internet ve sosyal medyanın kontrolü ve manipülasyonu üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak tüm bu önlemlerin, sürekli olarak Orta Asya ülkelerinde yeni bir kamuoyunun oluşmasına engel olamayacağı ileri sürülebilir.

4. SONUÇ

Çalışmada incelenen Orta Asya ülkelerinin, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerle hem sosyo-ekonomik hem de siyasal açıdan benzerlikleri bulunmaktadır.

Ortadoğu'daki köklü değişimler, otoriter rejimlerin kriz içinde ve ne kadar istikrarsız olduğunu göstermiştir. Analiz, Orta Asya'da da benzer yapıda bir sistem ve meşruiyet krizi olduğunu göstermektedir.

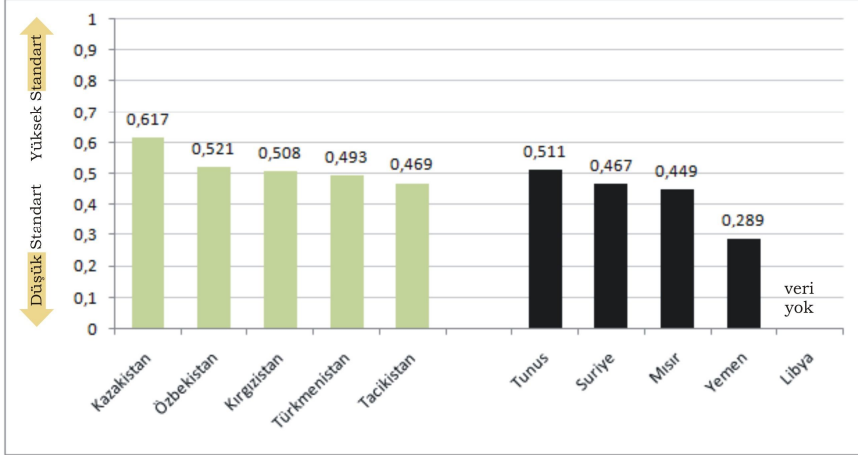
Toplumda geleceğe yönelik perspektifsizlik ve beraberinde gittikçe artan iletişim imkanlarının artması Orta Asya'da toplumsal aktörlerin siyasi eylem çerçevesini değiştirmektedir. Gelecekte Orta Asya'da olası Arap Baharı benzeri protestoların boyut ve dinamiği, büyük ölçüde uygun enformasyon ve mobilize kanallarının hangi derecede kullanılacağına bağlıdır. Bu konuda önceden bir tahmin yapmak oldukça zor olmakla beraber, Arap Baharı'nda olduğu gibi periferide cereyan eden marjinal olayların kısa bir sürede kendiliğinden bütün bir ülkede protesto eylemlerine dönüştüğü göz önünde bulundurulduğunda, aynı sosyo-ekonomik-siyasal yapılara sahip Orta Asya ülkelerinde de protesto eylemlerinin ortaya çıkma ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerekir. Yine karakteristik olarak, Orta Asya ülkelerinde oluşacak protestoların kısa sürede şiddete dönüşme ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir. Çünkü, bölgedeki otoriter rejimlerin protesto ya da sosyal hoşnutsuzlukları müzakere yolu ile çözme kültürü bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, yeni medya araçlarının hızla artması Orta Asya ülkelerinde kamuoyuna Arap Baharı'nda olduğu gibi bir model sunmaktadır.

EK:

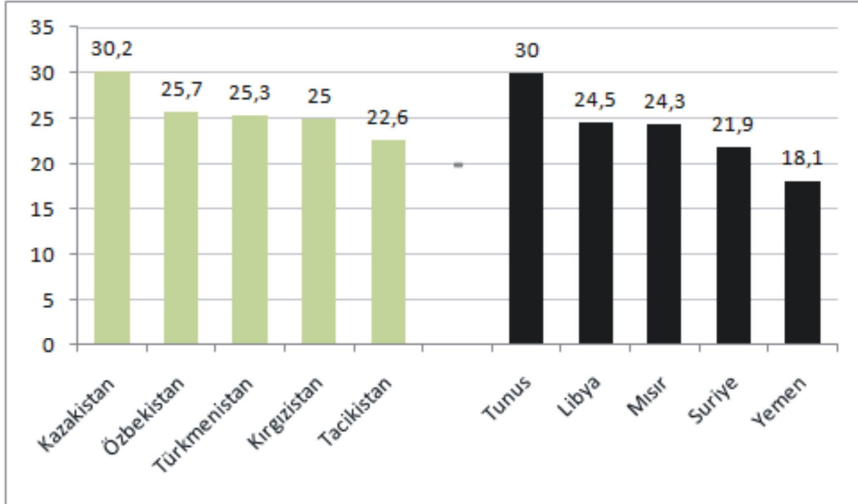
Orta Asya ülkelerinin Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerle bazı sosyo-ekonomik veriler bakımından karşılaştırılması

Grafik 1: İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index) – Sosyal Eşitsizlik 2010

Kaynak: UN Development Programme (2010). *Human Development Statistical Tables*, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Tables_reprint.pdf, [İndirme Tarihi: 1.4.2012]

Grafik 2: Nüfusun Ortalama Yaşı – 2011

Kaynak: CIA (2012). *The World Factbook*, http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_cas.html; http://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/wfbExt/region_afr.html, [İndirme Tarihi: 1.4.2012]

Tablo 1: Nüfus Sayısı ve İnternet Kullanım Oranı, 2011

	Nüfus (2011)	İnternet Kullanıcıları (2011)	Nüfusa Oranı (%)	Facebook 2011
Kırgızistan	5.587.443	2.194.400	39.3	64.200
Kazakistan	15.522.373	5.300.000	34.01	362.400
Özbekistan	28.128.600	7.550.000	26.08	105.920
Tacikistan	7.627.200	700.000	9.2	27.200
Türkmenistan	4.997.503	80.400	1.06	12.060
Tunus	10.629.186	3.856.984	36.3	2.799.260
Mısır	82.079.636	21.691.776	26.04	9.391.580
Suriye	22.517.750	4.469.000	19.8	veri yok
Yemen	24.133.492	2.609.698	10.8	318.420
Libya	6.597.960	391.880	5.9	391.880

Kaynak: Internet World Stats (2011). *Internet Users in the Middle East*, <http://www.internetworldstats.com/stats5.htm>; *Internet Users in Africa*, <http://www.internetworldstats.com/stats1.htm>; *Internet Users in Asia*, <http://www.internetworldstats.com/stats3.htm>, [İndirme Tarihi: 3.4.2012]

Tablo 2: Yıllara Göre Mobil Telefon Abone Sayısında Artış ve Her 100 kişiye oranı (2010)

	2000	2002	2005	2008	2010	(%)
Kırgızistan	9000	53.084	541.652	3.394.016	5.275.477	(%98)
Kazakistan	197.300	1.027.000	5.398.000	14.910.573	19.402.600	(%121)
Özbekistan	53.128	186.900	720.000	12.375.274	20.952.000	(%76)
Tacikistan	1.160	13.200	265.000	3.673.520	5.940.842	(%86)
Türkmenistan	7.500	8.173	105.000	1.135.150	3.197.624	(%63)
Tunus	119.165	574.334	5.680.726	8.602.164	11.114.206	(%106)
Mısır	1.359.900	4.494.700	13.629.602	41.286.662	70.661.005	(%87)
Suriye	30.000	400.000	2.950.000	7.056.158	11.799.212	(%57)
Yemen	32.042	486.667	2.277.559	6.445.000	11.085.000	(%46)
Libya	40.000	70.000	2.000.000	7.379.115	10.900.000	(%171)

Kaynak: International Telecommunication Union (2010). *Mobile Cellular Subscriptions*, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/material/excel/MobileCellularSubscriptions00-10.xls>, [İndirme Tarihi: 2.4.2012]

Tablo 3: Orta Asya ve Arap Baharı Ülkelerinde Siyasi Haklar ve Sivil Özgürlükler

	2000 SH/SÖ	2005 SH/BÖ	2010 SH/SÖ	2011 SH/SÖ - Statü
Azerbaycan	6/5	6/5	6/5	6/5 - Hür değil
Kazakistan	6/5	6/5	6/5	6/5 - Hür değil
Kırgızistan	6/5	6/5	6/5	5/5 - Yarı Hür
Özbekistan	7/6	7/6	7/7	7/7 - Hür değil
Tacikistan	4/4	6/5	6/5	6/5 - Hür değil

Türkmenistan	7/7	7/7	7/7	7/7 - Hür değil
Mısır	6/5	6/5	6/5	6/5 - Hür değil
Tunus	6/5	6/5	7/5	7/5 - Hür değil
Libya	7/7	7/7	7/7	7/7 - Hür değil
Suriye	7/7	7/7	7/6	7/6 - Hür değil
Yemen	5/6	5/5	6/5	6/5 - Hür değil

Kaynak: Freedom House (2011). *Freedom in the World: Country Ratings and Status. 1973-2011*, <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2011/NIT-2011-Tables.pdf>, [İndirme Tarihi: 3.4.2012]

KAYNAKÇA

Schmitz, Andrea/Wolters, Alexander. “*Revolutionen in Zentralasien? Der “Arabische Frühling” als Herausforderung für die Region*”, Zentralasien Analysen. Nr: 43-44, 2011, 2-14.

Schmitz, Andrea/Wolters, Alexander. “*Politischer Protest in Zentralasien. Potentiale und Dynamiken*”, SWP-Studien. 2012/04.

Blank, Stephan. “*Russia and Central Asia Fight The Arab Revolutions*”, Central Asia-Caucasus Analyst. 37:8, 2011, 6-8.

Reichmuth, Philipp, “*Politische Analyse zwischen Erwartung und Zentralasiatischer Wirklichkeit*”, Zentralasien Analysen. Nr: 46, 2011, 2-5.

Heinemann-Grüder, Andreas/Haberstock, Holger. “*Sultan, Klan und Patronage. Regimedilemmata in Zentralasien*”, Osteropa. 8-9/2007, 121-138.